

Michał KUCHARSKI
Uniwersytet Warszawski

Katullus i Juwencjusz jako ἑραστής i ἐρώμενος¹

Wśród badaczy zajmujących się twórczością Katullusa – Juwencjusza, postać, która niejednokrotnie pojawia się w utworach neoteryka, w porównaniu do Lesbii, nie cieszy się zbyt dużym zainteresowaniem. Także standardowy kurs literatury łacińskiej realizowany na przykład na studiach filologii klasycznej, w trakcie którego prezentuje się literacki dorobek Katullusa, nie oferuje słuchaczom wiele w tej kwestii. Wiersze zaadresowane do Juwencjusza, tj. 24, 48, 81 i 99, na ogół nie stanowią przedmiotu filologicznej refleksji. Tymczasem zasługują one na uwagę, choćby ze względu na tematykę – oryginalną w kontekście ówczesnej kultury rzymskiej oraz jej stereotypowej wizji w czasach późniejszych. Już pobieżna lektura tych utworów pozwala się zorientować, że Katullus (jako konstrukt literacki) pozostaje z Juwencjuszem w miłosnym związku². W tym tekście nie będę jednak dociekał, czy to właśnie tematyka homoerotyczna, zakłócająca przekazywany przez szkołę obraz typowego *vir vere Romanus*, wyłaniający się z większości pism rzymskich autorów, jest powodem, dla którego poświęca się mniej uwagi tym wierszom.

Uważam, że wątek homoerotyczny w utworach skierowanych do Juwencjusza, zauważany już podczas pierwszej lektury zbioru, warto rozwinąć, gdyż bliższe spojrzenie na te wiersze daje możliwość określenia także natury i charakteru przedstawianego w nich związku miłosnego. Pokażę, że stosunki między Katullusem a jego kochankiem są stylizowane na modłę grecką: Katullus i Juwencjusz na gruncie rzymskim realizują ideał greckiej paderastii³, ze szczególnym uwzględnieniem jej etycznego wymiaru.

¹ Artykuł powstał na podstawie mojej pracy magisterskiej pt. „Katullus i Juwencjusz. Analiza i interpretacja wybranych utworów neoteryka”, którą przedstawiłem w 2008 roku na kierunku kulturoznawstwo – cywilizacja śródziemnomorska (studia II stopnia) w Instytucie Badań Interdyscyplinarnych „Artes Liberales” Uniwersytetu Warszawskiego. Promotorem była dr hab. Katarzyna Marciniak, prof. UW. Za opiekę oraz wszystkie udzielone mi rady i wskazówki Pani Profesor serdecznie dziękuję. Praca magisterska, a przez to również niniejszy artykuł, częściowo powstały w trakcie stażu naukowo-badawczego, który odbyłem w 2007 roku w Dipartimento di Scienze del Mondo Antico Uniwersytetu w Padwie pod opieką prof. Giovanniego Ravenny w ramach stypendium Rządu Republiki Włoskiej.

² Chciałbym zaznaczyć, że nie jestem zwolennikiem interpretacji biograficznej omawianych tutaj utworów. Ewentualne preferencje homoseksualne Gajusza Waleriusza Katullusa — Rzymianina, mężczyzny żyjącego w I w. p.n.e., poety — są kwestią jak najmniej mnie interesującą. Katullusa traktuję jako postać literacką — tak samo, jak jest nią Juwencjusz, a także inne osoby wymienione z imienia w twórczości neoteryka. Warto w tym miejscu przypomnieć uwagę samego Katullusa—poety, który przestrzega przed dosłownym traktowaniem poezji, v. Catull. 16 5-6. By uniknąć nieporozumień, na określenie Gajusza Waleriusza Katullusa, autora analizowanych tutaj utworów, będę używał sformułowań Katullus—poeta bądź samych wyrazów poeta albo neoteryk.

³ Zasady pisowni polskiej nakazują użyć wyrazu ‘paderastia’, celowo jednak posługuję się formą ‘paderastia’, chcąc zwrócić szczególną uwagę na tkwiące w tym słowie bardzo wyraźnie greckie παῖς. Forma zalecana zaś

W analizie, która ma na celu określenie charakteru związku Katullusa i Juwencjusza, będę wykorzystywał nie tylko wiersze poety zaadresowane bezpośrednio do owego chłopca, ale także inną grupę utworów – mianowicie te, które za adresatów mają Furiusza oraz Aureliusza (cc. 15, 16, 21, 23, 26). Analiza postaci Juwencjusza w twórczości neoteryka jedynie na podstawie wierszy, w których pada imię bohatera, znacznie ogranicza bowiem możliwości zbadania istoty zagadnienia. Uważna lektura *Liber Veronensis* pozwala na wyodrębnienie w nim cyklu utworów, na który składają się wiersze skierowane do Juwencjusza, niekoniecznie wymienianego z imienia, oraz do Furiusza i Aureliusza. Wiersze te korespondują ze sobą słownie i tematycznie, co upoważnia nas do takiej „wspólnej” lektury, odsłaniającej nowe perspektywy interpretacyjne⁴.

Na początek proponuję przyjrzeć się Juwencjuszowi. Uwagę zwraca już samo imię bohatera. To łacińskie *nomen gentilicium*, należące do rodziny Juwencjuszów – *Iuventii* – przywołuje szereg skojarzeń z młodością. Wyrazowi *Iuventius* pokrewne są na przykład *iuvenis* albo *iuentas*. Katullus wykorzystuje potencjał semantyczny tego imienia. W c. 24, zwracając się do swojego kochanka, posługuje się pieszczotliwym zdrobnieniem: *flosculus*. Sam rzeczownik *flos* bardzo często występuje w połączeniu z wyrazem *aetas* lub *iuentas*. Takich słownych zestawień używają np. Lukrecjusz (Lucr. IV 1105), Cyceron (Cael. 9), Wergiliusz (Aen. VII 162) oraz Owidiusz, który wyraźnie także przeciwstawia młodość – *flos/iuentas* – starości – *senectus* (Met. VII 215). Czuły zwrot Katullusa do Juwencjusza – *flosculus* – wskazuje zatem na młody wiek kochanka, zakodowany w wierszu także właśnie za pomocą imienia Juwencjusza (*Iuventius*). Forma deminutywna rzeczownika *flos* jeszcze wyraźniej podkreśla młodość chłopca i jego atrakcyjną urodę.

Jeśli zaś Katullus nie zwraca się do swojego kochanka wprost, lecz jedynie wspomina go pośrednio, używa wyrazu *puer*. Słowo to występuje w utworze 15: *conserves puerum mihi pudice* (Catull. 15 5) i 21: *nunc ipsum id doleo, quod esurire | me meū puer et sitire discet* (Catull. 21 10-11). Zastępowanie imienia młodego kochanka-ulubieńca zwykłym zwrotem – „chłopcze” jest, jak przedstawię w dalszej części rozważań, typowe dla greckiej liryki homoerotycznej.

przez gramatykę dziś kojarzy się powszechnie już raczej negatywnie. Podobną, niegramatyczną formę, przyjąłem także dla terminów pokrewnych.

⁴ W tych wierszach poeta używa podobnego słownictwa (cc. 15 i 16: *pudice* — *pudicum/pudici*, *castum* — *castum*, *moveto* — *movere*, *pueris* — *pueris*, *puto* — *putastis*, v. także cc. 15 i 21, cc. 21 i 23, cc. 15 i 99, cc. 21 i 99), powtarza niekiedy w niezmienionej formie całe wyrażenia (cc. 23 i 24: *cui neque servus est neque arca*, v. także cc. 21 i 24) oraz stosuje grę współbrzmieńców (cc. 21 i 24: *esuritionum* — *es Iuventiorum*). Ponadto w obrębie tego cyklu występują podobne tematy, np. groźby o charakterze seksualnym, motyw biedy, głodu albo niepohamowanego podniecenia, są wspomniani rywale Katullusa czy też pojawia się opis zalotów do Juwencjusza (cc. 15, 16 i 21, cc. 15 i 21, cc. 15, 24, i 81, cc. 21 i 26, cc. 23 i 24, cc. 21 i 99). Szczególną pomocą służyły mi monografie poświęcone kompozycji całego poetyckiego zbioru neoteryka i omawiające detalicznie powiązania między kolejnymi jego utworami — Dettmer 1997 oraz Claes 2002. Wszystkie fragmenty z utworów neoteryka cytuję z wydania krytycznego, którego autorem jest R.A.B. Mynors.

Drugą osobę w opisywanym tutaj związku – Katullusa – można określić, odwołując się do c. 16. Juwencjusz co prawda nie został tutaj bezpośrednio wspomniany, ale utwór ten tematycznie i leksykalnie nawiązuje do wierszy skierowanych do chłopca, tak więc jego lektura w kontekście roli, którą Katullus odgrywa w relacji z Juwencjuszem, jest uzasadniona. W tym bodaj najbardziej obscenicznym utworze z całej literatury łacińskiej w odniesieniu do Katullusa zostało użyte słowo *mas*: *male me marem putatis* (Catull. 16 13). *Mas* to po prostu samiec – osobnik, który posiada ewidentnie i niezaprzeczalnie cechy męskie. Wyraz ten jest używany zarówno w stosunku do ludzi, jak i – co wydaje się tutaj szczególnie ważne – także do zwierząt. Z Plauta ponadto wiadomo, że tym słowem odróżniano mężczyzn od kobiet (Mil. 486). Z innego zaś miejsca w jego komediach można wnioskować, że synonimem wyrazu *mas* jest *vir* (Rud. 105). Podobnego wyrażenia, jak neoteryk – *male mas*, użył Owidiusz – *male vir* (Ars I 524). *Mas* u Katullusa-poety wydaje się jednak mocniejsze, jeśli uwzględnić jego definicję, a konkretnie właśnie to, że wyraz ten może odnosić się także do zwierząt. Neoteryk odwoływałby się zatem do pierwotnej, naturalnej istoty męskości. W tym „zwierzęcym” kontekście kontrast między Katullusem a typami reprezentowanymi przez adresatów c. 16 – *pathicus Aurelius* oraz *cinaedus Furius* (Catull. 16 2) – jest jeszcze bardziej wyraźny, niż gdyby w tym miejscu został użyty zamiast *mas* wyraz *vir*⁵.

Podsumowując, sądzę, że na podstawie powyższej analizy leksykalnej można dokładnie określić, kto tworzy przedstawiany w diskutowanych tu utworach neoteryka związek. Z jednej strony mamy chłopca Juwencjusza, z drugiej – dorosłego, prawdziwego (z natury) mężczyznę-samca Katullusa. Ponadto nie można mieć wątpliwości, na czym opiera się ich wzajemna relacja. W większości omawianych utworów Katullus daje wyraźne świadectwo swojego miłosego przywiązania do Juwencjusza. W tekście pojawiają się wyrażenia typowe dla *sermo amatorius*: *meos amores* (Catull. 21 4), *flosculus* (Catull. 21 1), *mellite* [*Iuventi*] (Catull. 99 1), *mellitos oculos* (Catull. 48 1), a także *basiare* (Catull. 48 2), *suaviolum dulcius* (Catull. 99 2). Można jednak się zastanawiać, czy Juwencjusz odwzajemnia uczucia Katullusa. Wątpliwości pojawiają się po lekturze cc. 81 i 99. W pierwszym utworze znajdujemy informację, że sercu chłopca bliski jest ktoś inny: *qui* [*hospes ab sede Pisauri* – M.K.] *tibi nunc cordi est, quem tu praeponere nobis | audes* (Catull. 81 5–6). Tutaj jedynie wyraz *nunc* może wskazywać, że podobne uczucie niegdyś łączyło Juwencjusza z Katullusem, ale teraz jest już zupełnie inaczej. Oddalanie się od siebie kochanków bardzo wyraźnie pokazuje także wiersz 99. Opisywany tam pocałunek, który Katullus skradł bawiącemu się Juwencjuszowi, spowodował odtrącenie kochanka i srogą karę:

⁵ Cf. także Plaut. Poen. 1218: *Nam te cinaedum esse arbitror magis quam virum*.

„Surripui tibi, dum ludis, mellite Iuventi,
 suaviolum [...].
 Verum id non impune tuli: nam amplius horam
 suffixum in summa me memini esse cruce,
 dum tibi me purgo nec possum fletibus ullis
 tantillum vestrae demere saevitiae”.⁶

Już na tym etapie analizy można stwierdzić, że relacja, która zachodzi między Juwencjuszem a Katullusem, przypomina grecki związek paiderastyczny. Zgodnie z terminologią stosowaną przez Greków, Katullusa nazwałbym ἐραστής, a Juwencjusza ἐρώμενος. Określenie w ten sposób Katullusa odzwierciedla naturę jego uczuć. Dowodem na to, iż Katullus kocha i pożąda swojego ulubieńca Juwencjusza (ἐραστής pochodzi od czasownika ἐράω – kochać, pożądać) są czule słowa – *sermo amatorius*. Ponadto Katullus, jak większość ἐρασταί, to także dojrzały mężczyzna. Juwencjusz zaś to młodzieniec kochany i pożądany – ἐρώμενος (imiesłów bierny od wspomnianego czasownika ἐράω). W przypadku Juwencjusza widzimy jeszcze inną analogię do greckiego wzoru. W greckim pojęciu παιδεραστία tkwi wyraz παῖς – chłopiec. Jak wspomniałem wyżej, Katullus swojego kochanka nazywa właśnie chłopcem – *puer* (Catull. 15 5 oraz 21 11). Co więcej, także dla określenia *flosculus* (Catull. 24 1) można znaleźć odpowiedni termin grecki: chłopiec, o którego względy zabiegał ἐραστής, był przez Greków określany ὠπαῖος⁷ – czyli ten, który jest w kwiecie wieku, młodzieńczy, piękny, pełen wdzięku.

Jak wiadomo, paiderastia była przede wszystkim grecką formą wychowania, w której starszy mężczyzna był opiekunem młodszego⁸. Kształcenie greckiego chłopca przebiegało według modelu kalokagatii. Z jednej strony zwracano uwagę na fizyczne piękno (καλός), z drugiej – na piękno wewnętrzne (ἠγαθός)⁹. Najczęściej wymienianym przez greckich autorów miejscem, w którym można było przypatrzeć się nagiemu chłopcu i podziwiać piękno jego urody, był gimnazjon (Plato. Symp. 217c.). W przypadku Katullusa i Juwencjusza nie został wspomniany ani razu żaden rzymski odpowiednik greckiego gimnazjonu – Katullus nie ma zatem możliwości podglądać pięknego kochanka. Niemniej analizowany wyżej rzeczownik *flosculus* daje podstawę do tego, aby także w odniesieniu do Juwencjusza zastosować

⁶ Catull. 99 1–6. Wyrażenie *dum ludis* z pierwszego wersu potwierdza moją wcześniejszą interpretację o Juwencjuszu jako niedojrzałym chłopcu.

⁷ V. Xen. Mem. I 3 8–14. Ὠπα — ‘kwiat życia’ analogicznie do łac. *flos aetatis*.

⁸ Bravo, Wipszycka 1988: 342–343; Lévêque 1973: 86; Reinsberg 1998: 147.

⁹ Takie znaczenie powyższych czasowników jest zgodne z dyskusją, którą na temat kalokagatii w kontekście etyki i paidei przeprowadza Arystoteles — v. EE 1248b–1249b.

określenie καλός¹⁰. Ponadto o urodzie chłopca wiadomo także z c. 48. Utwór ten, jak później c. 99, podejmuje motyw *basiatio*. Katullus chce całować Juwencjusza w nieskończoność, a podniecenie u niego wywołują piękne oczy chłopca: *mellitos oculos* (Catull. 48 1)¹¹.

Szczególnie ważnym elementem wychowania greckiego młodzieńca w duchu modelu kalokagatii była edukacja etyczna. W takim wypadku ἐραστής pełnił funkcję intelektualnego i duchowego przewodnika młodego kochanka. Także na tym poziomie zauważam podobieństwo greckiego modelu i związku Katullusa z Juwencjuszem. W celu pokazania wychowawczych aspektów tej relacji warto odwołać się do wspomnianego już cyklu utworów neoteryka skierowanych do Aureliusza i Furiusza.

O edukacyjnych intencjach Katullusa w stosunku do kochanka można wnioskować z cc. 15 i 21. Adresatem obu wierszy jest Aureliusz. W pierwszym utworze Katullus poleca jego opiece swojego ukochanego: *commendo tibi [...] meos amores* (Catull. 15 1). Prosi, aby Aureliusz, otoczył chłopca specjalną troską: *Veniam peto pudentem | ut, si quicquam animo tuo cupisti, quod castum expeteres et intellegum, | conserves puerum mihi pudice* (Catull. 15 2–5). Paradoks tego polecenia polega jednak na tym, że Aureliusz jest najmniej odpowiednim dla kochanka Katullusa opiekunem. Ma on bowiem strzec chłopca przed samym sobą i swoją niedającą się kontrolować żądzą seksualną (Catull. 15 9–12). Ten niepohamowany popęd seksualny Aureliusza potwierdza także inny z utworów – c. 21. Najpierw na określenie jego pragnień zostało użyte eufemistyczne wyrażenie – Aureliusz jest ojcem głodów: *pater esuritionum* (Catull. 21 1). Potem jednak Katullus wprost mówi, czego pragnie Aureliusz: *pedicare cupis meos amores* (Catull. 21 4). Jedyne, co teraz martwi Katullusa, to by chłopiec nie „zasmakował” w takim głodzie: *nunc ipsum id doleo, quod esurire | me me† puer et sitire discet* (Catull. 21 10–11).

Leksykalne i tematyczne powiązania utworów skierowanych do Juwencjusza z tymi do Aureliusza, co stało się punktem wyjścia do wspólnej lektury tych wierszy, pojawiają się także w utworach zaadresowanych do Furiusza. W ten sposób zostały połączone cc. 23 i 24. Pierwszy z wymienionych wierszy przedstawia Furiusza jako człowieka zupełnie zrujnowanego finansowo: *Furi, cui neque servus est neque arca* (Catull. 23 1). Katullus nie uważa jednak tej sytuacji za nieszczęśliwą. Przedstawiając zalety biedy, ironicznie stwierdza,

¹⁰ Kwiat jako metafora piękna i powabu młodzieńczego ciała pojawia się już w greckiej liryce, np. u Symonidesa, v. Simon. 22 WEST 11: νέον χαρίεντος ἀπὸ χροῶς ἄνθος (*kwiat [...] jego powabnego ciała*, tł. Danielewicz 1996: 287). Słowa te zostały skierowane do Echekratydę. Oprócz pięknego ciała, chłopiec przyciąga uwagę także swoim spojrzeniem.

¹¹ Topika zniewalającego spojrzenia to jeden z motywów greckiej liryki homoseksualnej, np. na ujmujący wzrok chłopca Myiskosa zwraca uwagę Meleager (AP. XII. 101. 1–4.), temat ten wcześniej podjął również Symonides (v. przyp. 10). Topos oczu, które rozbudzają namiętność, pojawia się także w literaturze łacińskiej, ale już w kontekście miłości damsko-męskiej, chronologicznie po Katullusie, v. np. Prop. I. 1 1, *idem* II. 15 12).

że Furiuszowi powodzi się całkiem nieźle i dlatego powinien on przestać prosić o pożyczkę¹². Zrujnowany finansowo Furiusz jest także bohaterem utworu 24, obok głównego adresata tego wiersza – Juwencjusza. Oczywiście Furiusz nie jest tu wymieniony z imienia, ale jego obecność została zaznaczona przez słowne aluzje do c. 23. Mianowicie incipit tego utworu – *cui neque servus est neque arca* – pojawia się w utworze 24, i to aż trzykrotnie, dwa razy dosłownie, trzeci raz w nieco zmienionej formie (Catull. 24 5, 8, 11). Z jednej strony biedny Furiusz zostaje wyśmiany (Catull. 23), z drugiej – Katullus czuje, że mógłby on za bardzo zbliżyć się do Juwencjusza. Troskę o swojego kochanka wyraża w słowach *mallem divitias Midiae dedisses | isti, cui neque servus neque arca, | quam sic te sineres ab illo amari* (Catull. 24 4-6). Zaraz po tym wywiązuje się krótki dialog między Katullusem a Juwencjuszem. Ten ostatni pyta, czy Furiusz nie jest ładny: *Non est homo bellus?* (Catull. 24 7). Katullus odpowiada twierdząco, ale od razu dodaje, że ten *homo bellus* to całkowity bankrut (Catull. 24 7-8). Uroda, podobnie jak bieda Furiusza, została wyśmiana przez Katullusa już wcześniej (Catull. 23 17-22). Z lektury c. 23 wiadomo bowiem, że zabiegi kosmetyczne, którym poddaje się Furiusz, a które mają na celu oczyścić jego ciało ze wszelkich wydzielin, skutkują jednocześnie wypróżnieniem intelektualnym¹³. Z tych krytycznych uwag pod adresem Furiusza płynie nauka dla Katullusowego kochanka: przestrzega on chłopca przed popadnięciem w długi oraz udawaną elegancją.

Wspomniane wcześniej wyrażenie *homo bellus* pojawia się także w c. 81, również skierowanym do Juwencjusza. Traktuję to jako kolejną wskazówkę, by wiersze te czytać razem. W c. 81 *homo bellus* został opisany dokładniej — jest nim *hospes ab sede Pisauri* (Catull. 81 3). Ponadto poeta odnosi się także do jego wyglądu — Pesaryjczyk jest *pallidior statua inaurata* (Catull. 81 4). Moją uwagę zwróciły tutaj dwa słowa: *Pisauri* oraz *inaurata*. W obu tych wyrazach pobrzmiewa łacińskie *aurum* (jak podaje Serv. ad Verg. Aen. 6. 825, nazwa umbryjskiej miejscowości wzięła się od ważenia tam złota). *Aurum* z kolei kojarzy się z imieniem Aureliusza. W ten sposób można rozszyfrować, kim jest *homo bellus*, który gości u Juwencjusza podkochującego się w przybyszu (Catull 81 2, 5). Z innych wyrazów użytych w c. 81 zaciekał mnie także przymiotnik *pallidior*. W kontekście wspomnianych uczuć to określenie jest zrozumiałe. Bładość cery była dla starożytnych symptomem zakochania. Oczywiście jest także porównanie do pozłacanego pomnika, który mieniąc się w słońcu, odbija jego promienie i wydaje się, że jest barwy białej, a nie złotej. Niemniej wyrażenie *pallidior inaurata statua* przypomina sformułowanie *labella candidiora hiberna nive* z c. 80

¹² Na marginesie chciałbym zwrócić uwagę, że c. 23 koresponduje tematycznie z innym utworem skierowanym do Furiusza — z c. 26. Wiersz ten także podejmuje motyw ubóstwa, które dręczy adresata. Z jego treści wynika, że willa Furiusza została obciążona hipoteką w wysokości 15 200 sestercji. Zadłużenie i bieda to rzeczy, z których Furiusz jest znany najbardziej, podobnie jak jedyną charakterystyczną cechą Aureliusza była nieopanowana żądza cielesnych uciech z chłopcami.

¹³ Richardson 1963: 101, 106.

zaadresowanego do Gelliusza. Poeta, próbując wyjaśnić, co jest przyczyną białości ust Gelliusza, powołuje się na plotkę mówiącą, że tego typu zmiany na twarzy powoduje *fellatio*. Jest całkiem możliwe, że z tego samego powodu Aureliusz w c. 81 został określony jako *pallidior*. Aureliusz jako *fellator* pojawia się także w cc. 16 i 21: *Pedicabo ego vos et irrumabo* | *Aureli pathice et cinaede Furi* (Catull. 16 1–2, poeta zastosował tutaj szyk krzyżowy: *pathicus* znaczy *irrumatus*, a *cinaedus* to *pedicatus*; dzięki temu wiadomo, w jakiej roli występuje Aureliusz), *tangam te prior irrumatione* (Catull. 21 8), *quare desine, dum licet pudico, ne finem facias, sed irrumatus* (Catull. 21 12–13). Podsumowując, *homo bellus* z c. 81 to nie Furiusz, jak można sądzić na podstawie leksykalnie połączanego z tym wierszem utworu 24, ale Aureliusz. Co więcej, błądliwość jego cery mało ma wspólnego z zakochaniem w Juwencjuszu, a bardziej wynika z praktyk, którym oddaje się jak Gelliusz-*fellator*. W odniesieniu do c. 80 warto jeszcze odnotować ciekawą kwestię krytyczną. Jediną lekcją przekazaną przez *codex unicus* w v. 7 jest *victoris*. Niektórzy badacze proponują jednak następujące zmiany: *unctoris*, *Virronis* (Doering 1834: 157), *linctoris* (Della Corte 1977: 196). Brak jednak stosownych wyjaśnień na temat tych propozycji. Uzasadnienie znajduję jedynie dla *Virronis*. Wyraz ten (tu w dopełniaczu liczby pojedynczej) kojarzy się z *vir* — *Virro* zatem to ktoś, silny, aktywny, dominujący. Taka interpretacja jest do przyjęcia zwłaszcza w kontekście seksualnych praktyk opisanych w tym wierszu przez neoteryka: z jednej strony — aktywny *Virro* (*irrumator*), z drugiej — bierny *Gellius* (*fellator*). Co więcej, geminaty występujące w obu imionach (w *Virronis* — podwójne *r*, w *Gellius* — *l*) występują także w wyrazach *irrumatio/irrumator* oraz *fellatio/fellator*.

Powracając raz jeszcze do wychowawczych założeń *paiderastii* i uwzględniając wynikię w tym kontekście wspólne elementy między greckim wzorem a związkiem przedstawianym przez neoteryka, należy stwierdzić, że dorosły *ἐραστής* Katullus czuje się odpowiedzialny za wychowanie młodego *ἐρώμενος* – Juwencjusza. Podejmując się roli nauczyciela, Katullus czuwa nad etyczną formacją swojego kochanka, gdyż bez troskliwego opiekuna młody, niedoświadczony Juwencjusz może się zagubić. Zagrożenie wynika tutaj przede wszystkim z kontaktów chłopca z innymi mężczyznami. Z cc. 15, 21, 24 i 81 wiadomo, że o Juwencjusza zabiegają Aureliusz i Furiusz, stając się jednocześnie rywalami Katullusa. Nie mają oni wobec chłopca dobrych intencji i chcą go jedynie wykorzystać (v. zwłaszcza Catull. 21 4). Oczywiście sam Katullus także zaleca się do Juwencjusza (Catull. 48, 99). W odróżnieniu jednak od Aureliusza i Furiusza, jest on zalotnikiem *bona fide* – nie chce wyrządzić krzywdy Juwencjuszowi. Pozytywne zamiary Katullusa widać wyraźnie, kiedy mówi o swoim kochanku – używa wówczas słów: *castum*, *integellum*, *pudice*, *pudenter* (Catull. 15 4, 4, 5, 13). Można powiedzieć, że Katullus to prawy *ἐραστής*, który kieruje się

przede wszystkim dobrem samego chłopca – jest on zatem idealnym wychowawcą etycznym dla Juwencjusza.

Aureliusz i Furiusz w roli rywali także zbliżają związek Katullusa i Juwencjusza do greckiego modelu paiderastii. Przypominają oni, a zwłaszcza Aureliusz, grubiańskich greckich ἑρασταί, bezczelnie zaczepiających młodych Greków. Najlepszym materiałem porównawczym jest tutaj malarstwo wazowe. Na wielu malowidłach widać, jak starszy mężczyzna bezceremonialnie zaczepia chłopca, np. po wręczeniu mu jakiegoś prezentu (może być to wieniec, piłka, lira albo jakieś małe zwierzę), łapie go za genitalia¹⁴. Ta grecka natarczywość przypomina zachowanie Aureliusza. Katullus mówi, że gdy ów przebywa u boku Juwencjusza, próbuje dosłownie wszystkiego: *haerens ad latus omnia experiris* (Catull. 21 6). Natomiast niegasnące seksualne podniecenie Aureliusza (Catull. 15 11-12, 21 1) można odnieść do przedstawień na wazach, na których zalecający się do młodzieńców ἑρασταί zostali przedstawieni nago w fazie widocznego pobudzenia¹⁵.

Plastyczne przedstawienia greckie ukazujące kontakty męsko-męskie mogą posłużyć jako ilustracja zachowania także Katullusa. Mam tu na myśli ściennie malowidło z kolonii greckiej w Paestum (dziś Pesto)¹⁶, które można porównać do opisanej w c. 99 sceny odtrącenia Katullusa przez Juwencjusza. Fresk przedstawia mężczyznę, który, ogarnięty pożądaniem do młodzieńca spoczywającego na tym samym posłaniu, usiłuje przybliżyć jego głowę, żeby go pocałować. Chłopiec natomiast unosi rękę w powstrzymującym geście. Ponadto ἑραστής patrzy się prosto w oczy młodzieńca. To z kolei przypomina sytuację z c. 48: jak wynika z treści utworu, Katullus zapragnął całować Juwencjusza, zafascynowany właśnie pięknymi oczami swojego kochanka.

Natomiast w odniesieniu do literatury, rola Katullusa jako moralnego wychowawcy Juwencjusza znajduje swój wzór np. w twórczości greckiego liryka Teognisa. Bohaterem jego utworów jest młodzieniec Kirnos. Imię ulubieńca jest niekiedy zastępowane przez apostrofę παῖς, podobnie jak w utworach neoteryka imię Juwencjusza jest zamieniane na łaciński rzeczownik *puer*. Pouczenia, które Teognis kieruje pod adresem chłopca, dotyczą głównie zasad życia warstwy arystokratycznej korynckiego społeczeństwa, ale znalazły się wśród nich także ogólne rady etyczno-moralne. W wielu utworach Teognis daje również świadectwo swojego emocjonalnego przywiązania do chłopca, chwali jego urodę albo jest zazdrosny o to, że Kirnos przebywa z innymi mężczyznami. Przekazywanie pouczeń odbywa się więc tutaj w zakresie związku homoerotycznego, podobnie jak w przypadku Katullusa i Juwencjusza

¹⁴ Beazley 1956: 315, nr 3. Monachium — Antikensammlungen, nr wazy 301629. V. także Dover 2004: 261.

¹⁵ Beazley 1956: 102, nr 101. Heidelberg — Uniwersytet, nr inw. 67/4 lub Beazley 1956: 297, nr 16. Londyn — British Museum W39. V. także Dover 2004: 257, 260.

¹⁶ Museo Archeologico Nazionale di Paestum — fragment fresku pt. Sympozjon znajdującego się na ścianie północnej z tzw. Grobu nurka. V. także Belozerskaya, Lapatin 2004: 65.

Przeprowadzona wyżej analiza tekstów neoteryka oraz porównanie ich ze sztukami plastycznymi oraz liryką Greków jasno wskazują na podobieństwo związku miłosnego Katullusa i Juwencjusza do greckiego modelu wychowania młodych chłopców – paiderastii. W wierszach, które są zaadresowane do Juwencjusza i które nawiązują do postaci kochanka, oprócz fascynacji pięknem fizycznym chłopca, szczególnie silnie zostaje zarysowany problem jego etycznego wychowania. Katullus to ἔραστής, który oprócz czysto zmysłowych doznań (καλός), prawdziwą przyjemność chce przeżywać z etycznie pięknym (ἀγαθός) kochankiem.

Bibliografia

- Beazley J. D., 1956, *Attic Black-figure Vase-painters*, Oxford.
- Belozerskaya M., Lapatin, K., 2004, *Ancient Greece: Art, Architecture and History*, Los Angeles.
- Bravo B., Wipszycka E. 1988, *Historia starożytnych Greków*, Warszawa.
- Claes P., 2002, *Concatenatio Catulliana. A New Reading of the Carmina*, Amsterdam.
- Danielewicz J., 1996, *Liryka starożytnej Grecji*, Warszawa.
- Della Corte F., 1977, *Catullo. Le poesie*, Milano.
- Dettmer H., 1997, *Love by Numbers. Form and the Meaning in the Poetry of Catullus*, New York.
- Doering F. W., 1834, *C. Valerii Catulli Veronensis Carmina annotatione perpetua illustravit*, Hamburg.
- Dover K. J., 2004, *Homoseksualizm grecki*, tłum. J. Margański, Kraków.
- Lévêque P., 1973. *Świat grecki*, tłum. J. Olkiewicz, Warszawa.
- Mynors R. A. B., 1958. *C. Valerii Catulli Carmina recognovit brevique adnotatione critica instruxit*, Oxford.
- Reinsberg C., 1998. *Obyczaje seksualne starożytnych Greków*, tłum. B. Wierzbicka, Gdynia.
- Richardson L., 1963, Furi et Aureli, Comites Catulli, *Classical Philology* 52, ss 93-106.